

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTEBLARINING MUSIQA DARSLARIDA VOKAL-XOR MALAKALARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Raximov Ravshan Naimovich, Buxoro davlat pedagogika instituti "Musika va tasviriy
san'at" kafedrasida dotsenti, Buxoro shahar, O'zbekiston respublikasi

ravshanrahimov1967@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining musiqa darslarida vokal-xor malakalarini takomillashtirish yo'llari, xonandalik ovozi, kuylash madaniyati, o'quvchilarga musiqiy his-tuyg'ularni shakllantirish, ma'naviy dunyosi, chuqur falsafiy va ijtimoiy tafakkuri hamda sharq mutafakkirlari Al-Farobiy, Ibn Sino, va yunon faylasufi Platonning musiqiy ta'limning axloqiy tarbiya bilan o'zaro bog'liqligi, shaxsning ma'naviy yetukligi haqidagi qimmatli fikrlari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining milliy musiqamizni rivoji to'g'risidagi qaroqlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: vokal-xor, musiqa, nafislik, musiqiy tovush, axloq, mutafakkir, Xonandalik ovozi, go'zallik, jonli.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО МАСТЕРСТВА НА УРОКАХ МУЗЫКИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Рахимов Рашан Наимович, Доцент кафедры "музыка и изобразительное искусство" Бухарского государственного педагогического института Город Бухара, Республика Узбекистан

ravshanrahimov1967@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются пути совершенствования вокально-хорового мастерства на уроках музыки в общеобразовательных школах, певческий голос, культура пения, формирование у учащихся музыкальных чувств, духовный мир, глубокое философское и социальное мышление, а также труды восточных мыслителей Аль-Фараби, ибн Сина, и греческого философа Платона о взаимосвязи музыкального образования с нравственным воспитанием, о влиянии индивидуального рассматриваются ценные размышления Президента Республики Узбекистан о духовной зрелости и развитии национальной музыки.

Ключевые слова: вокально-хоровой, музыкальный, изящный, музыкальный звук, нравственный, мыслитель, певческий голос, красота, живой.

WAYS TO IMPROVE VOCAL-CHORAL SKILLS IN MUSIC CLASSES OF GENERAL SECONDARY EDUCATION SCHOOLS

Rakhimov Ravshan Naumovich. Associate professor of the Department of music and Fine Arts,
Bukhara State Pedagogical Institute Bukhara city, Uzbekistan

ravshanrahimov1967@gmail.com

Annotation: the article examines ways of improving vocal-choral skills in music lessons of general secondary schools, singing voice, singing culture, formation of musical feelings for students, spiritual world, deep philosophical and Social Thought, and views on the development of national music by the president of the Republic of Uzbekistan and the Eastern thinkers Al-Farabi, Ibn Sina, and the Greek philosopher Plato

Keywords: vocal-choir, music, elegance, musical sound, morality, thinker, singing voice, Beauty, Live.

Kirish: Musika – inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lib, uni nafosat olamiga olib kiradi. Musika insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma'naviy ozuqa beradi.

Yoshlarni ma'nan yetuk, go'zal xulq sohibi, milliy musiqamizni, qadriyatlarimizni asrab-avaylovchi, va davomchisi etib tarbiyalash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.11.2017 yildagi pq-3391-sonli "o'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.02.2022 yildagi PQ-112-sonli "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risida qarorlar qabul qilindi.

Bu qarorga muvofiq musiqa fani o'qituvchilari milliy cholg'ulardan kamida bittasini 2023-2024 o'quv yilidan boshlab esa kamida uchtasini chala olish mahoratiga ega bo'lish majburiy etib tayinlandi.

Bunda o'qituvchilar kunu-tun o'qib izlanib bolalarni musiqaviy bilimlarini yanada oshirishlari zarur.

Bu islohotlar yoshlarni musiqiy bilim ko'nikmalarini oshirish, uning qalbida milliyligimizni anglatadigan cholg'ular va musiqani jo etish uchun olib borilmoqda.

Abu Nasr Al-Farobiy, Sharq musiqashunosligining asoschisi, uning rivojlanishiga munosib hissa qo'shgan ko'p qirrali rassom va mutafakkir, shuningdek, uning maqsadi bo'lgan shaxsning ma'naviy rivojlanishi uchun muhim bo'lgan musiqiy ta'lim bilan shug'ullangan. U "Kitob al-musiqiy al-Kabir" kitobining birinchi kitobida musiqiy bilimlarning usul-qoidalari va unga bog'liq bo'lgan turli narsalarni o'rganish; Ikkinchi kitobda zamonaviy musiqa asboblari va ulardan foydalanish yo'llari, uchinchisida esa, tovushlarning turlari haqidagi fikr bayon etiladi. Olim musiqa ilmini inson bilimlari tizimida tutgan o'rnini, boshqa ilmlar bilan aloqasini, musiqiy tovushlarning vujudga kelishi va rivojlanishini taxlil etar ekan, musiqa san'atining axloqiy estetik jixatlari haqida ham o'z qarashlarini bayon etadi.

Ibn Sinoning musiqiy-pedagogik, psixologik qarashlarining diqqatga sazovor tomoni musiqani inson faoliyati mahsuli, bolalarni tarbiyalashning zarur omili sifatida tan olishdir. Go'zallik dunyosini, musiqaning mohiyatini chuqur tushunadigan buyuk olim shunday deydi: "go'zallik insonning his - tuyg'ulari bilan tanilgan-ko'rish, eshitish, hidlash, idrokning to'liqligi, go'zallik hissi, undan zavqlanish." deya xitob qilgan.

Tadqiqot obyekti: Maktabda musiqa fani mutahassislari yosh avlod ongiga yuksak tuyg'ularni singdirish, ularda Ona-Vatanga muhabbat, go zallikka intilib yashash uni asrash va yaratishga bo'lgan ishtiyoq uyg'otuvchi kasb egalari hisoblanadilar.¹⁵

Maktabda musiqa o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqa madaniyatini shakllantirish, ularni zamon talabiga javob bera oladigan barkamol inson qilib voyaga yetkazishdir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilarni nafosat olamiga olib kirish va ma'naviy tarbiya berish. Bunda o'qituvchi bolalarni ma'lum bir musiqa asari bilan tanishtirib, uni ifodali, "jonli" qilib ijro etib, o'quvchilar diqqat-e'tiborini asarga jalb etadi, ularning nutqini o'stirish, fikrlash qobiliyatini, dunyoqarashini kengaytiradi, emotsional his-tuyg'ularga ham faol ta'sir etadi. Musiqa darslarining mazmunida faqatgina o'zlashtirishi emas, balki o'quvchilar ongini voqelikka munosabatini rivojlantirish, estetik madaniyatini tarkib toptirish va boshqa ichki his-tuyg'ularini shakllantirish nazarda tutiladi.

Bolalarni musiqiy o'quvini ijodiy rivojlantirishda ayniqsa, vokal – xor ishlarining ahamiyati katta. Bunda o'quvchilarni kuylashga qiziqтира olish ko'p jihatdan o'rganadigan har bir mashq yoki qo'shiq o'qituvchi tomonidan asarni chiroyli qilib kuylab berish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Chunki bolalar bilan olib boriladigan vokal – xor ishi ko'pincha o'qituvchi ovozigga taqlid qilib kuylashga asoslanadi. Shuning uchun o'qituvchi o'zining yoqimli ovozi ustida muntazam ish olib borishi va o'quvchilarga xonandalik ovozi tushunchasini shakllantirishi kerak.

"Xonandalik ovozi" tushunchasi insonning kuylash qobiliyati bilan bog'liq nutqdan farqli o'laroq, xonandalik ovozi tovushlari aniq balandlikka ega, uzoq davom etishi mumkin. Ular unlilarda namoyon bo'ladi. Xonandalik ovozidan inson bolalikda musiqiy eshitish va ovoz apparati rivojlanishi darajasiga ko'ra foydalana boshlaydi.

Xonandalik ovozining muhim sifati uning kuchidir. Ovoz tabiatan registr'larga ega. Registr deb, tovushlarning tembri bo'yicha bir xillik qatori tushuniladi, u yagona fiziologik mexanizm bilan qo'il qilinadi.

Qo'llanilgan metodlar: Musiqa madaniyati darslarida qo'shiq o'rgatish bir necha bosqich jarayonida amalga oshiriladi:

1. Bolalar diqqatini qo'shiqqa jalb qilish.
2. Qo'shiq haqida o'qituvchining kirish so'zi (qo'shiq mualliflari, asarining mazmuni, tarixiy xususiyatlari haqida qisqacha hikoya qilish).
3. Qo'shiqni tahlil qilinishi (musiqa ifoda vositalari, ladi, tempi, o'lchovi, ritmi, dinamik belgilari).
4. Qo'shiqni musiqiy jummalarga bo'lib o'rgatish (chuqur nafas olib, jumlaning oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatlari ustida ishlash).
5. Qo'shiqni badiiy ijrosiga erishish (qo'shiq haqidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqa suhbat

¹⁵ M. Mirabdullaev. Vokal va zamonaviy musiqa (O'quv – uslubiy qo'llanma) Namangan-2018 3-bet

o'tkazish, ya'ni umumlashtirish).¹⁶

Yunon faylasufi Platonning fikricha, davlatning kuch-qudrati unda qanday musiqa, qaysi ohang va qay ritmda yangrayotganligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Davlat uchun insonni yuksaklikka ko'tarishga yordam beruvchi musiqa kerak deb hisoblagan.¹⁷

Ibn Sino ham musiqaning hissiy ta'sir kuchini e'tirof etgan holda uni o'zining meditsina kitoblarida aks ettirgan hamda ruhiy kasalliklarni davolashda shifo dasturi sifatida tavsiya qilgan. "Tib qonuni" asarida bir o'rinda musiqaning ruhiy ta'sir kuchiga baho berib, gudakning tarbiyasidagi ahamiyatini shunday ta'riflaganlar: "Go'dakning tanasi chiniqishi uchun ikki narsa zarur: biri uni asta qimirlatib tebratish, ikkinchisi onasining qo'shig'i (allasi). Birinchisi tanasiga, ikkinchisi – ruhiga tegishlidir"¹⁸ degan.

Olingan natijalar: Vokal – xor malakalari yordamida o'quvchilar, qo'shiqni so'z ma'nosi va musiqa ohangini chuqur idrok etadilar va asarni mazmuni orqali hayotni o'rganadilar. Yuqorida bayon etilgan natijalarga erishish uchun quyidagi vokal – xor malakalarini shakllantirib borish va xor bo'lib kuylaganda bunga qattiq rioya qilish shart. Chunki aynan vokal – xor malakalari vositasi bilangina yoqimli va ohangdosh, sof xor jarangdorligiga erishish mumkin.

Musiqa mashg'ulotlari jarayonida qo'shiqlar tasnifi, ovoz sozlash mashqlari, taniqli xonandalarning repertuari, ovoz tarbiyasi, baland va past ovozda kuylash, mahalliy ijro uslublari, o'z ovozini cholg'uga moslashtirish, milliy qochirim va nolalarni ijro etish, ijroni boshqalar ijrosiga uyg'unlashtirish, jo'rovoqlikda kuylash kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilib, o'quvchilarning spetsifik bilimlarini oshirishga, musiqiy madaniyatini yanada rivojlantirishga katta e'tibor beriladi.

Ijroning chiroyli va tinglovchiga yetib borishida yuqorida aytib o'tilganlar bilan birga asarning mazmun mohiyatini chuqur anglab yetish ham muhimdir. Shunga ko'ra, har bir tanlab olingan asarni mazmuni chuqur tahlil etilishi muhimdir. Nafas olish o'rinlarini (frazalarini) aniqlash ham bulardan mustasno emas. Shunday ekan to'g'ri nafasdan foydalanish va o'z o'rnida nafas olish, ayniqsa so'z bo'g'inlarini bo'lmagan holda nafas olish maqsadga muvofiq.¹⁹

Ilmiy yangiligi: Musiqa darslaridagi qo'shiq kuylash faoliyatida o'quvchilarni yalpi qamrab oladi. Xor bo'lib kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblanadi. Musiqa ta'limida xor bo'lib qo'shiq kuylash o'quvchilarda vokal kuylash malakalari ovoz hosil qilish, ansambl, soz, nafas, talaffuz kabi eng muhim amaliy ijrochilik sifatlarini shakllantirishda juda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa: Umumta'lim maktablarda musiqa darslarining asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilarni nafosat olamiga olib kirish va ma'naviy tarbiya berish. Bunda o'qituvchi bolalarni ma'lum bir musiqa asari bilan tanishtirib, uni ifodali, "jonli" qilib ijro etib, o'quvchilar diqqat-e'tiborini asarga jalb etadi, ularning nutqini o'stirish, fikrlash qobiliyatini, dunyoqarashini kengaytiradi, emotsional his-tuyg'ularga ham faol ta'sir etadi. Musiqa darslarining mazmunida faqatgina o'zlashtirishi emas, balki o'quvchilar ongini voqelikka munosabatini rivojlantirish, estetik madaniyatini tarkib toptirish va boshqa ichki his-tuyg'ularini shakllantirish nazarda tutiladi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora- tadbirlari to'g'risida O'zbekiston respublikasi Prezidentining qarori, 17.11.2017yildagi pq-3391-son
2. M. Mirabdullaev. Vokal va zamonaviy musiqa (O'quv – uslubiy qo'llanma) Namangan-2018 3-bet
3. G. Sharipova, G'. Najmetdinov, Z. Xodjayeva "Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari". (darslik). Andijon 2020y 28-bet
4. Qodirov R. G'. "Musiqa psixologiyasi" T: Musiqa. 2005- yil 7-b
5. Rajabov I " Maqomlar" T: San'at. 2006-yil 18-b
6. Saodat Muzafarova O'quvchilarda vokal ijrochiligi namunalari asosida musiqiy madaniyatni shakllantirish ("do mi sol" ko'rsatuvi misolida) "Oriental Art and Cultur" Scientific Methodical Journal /

¹⁶ G. Sharipova, G'. Najmetdinov, Z. Xodjayeva "Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari". (darslik). Andijon 2020y 28-bet

¹⁷ Qodirov R. G'. "Musiqa psixologiyasi" T: Musiqa. 2005- yil 7-b

¹⁸ Rajabov I " Maqomlar" T: San'at. 2006-yil 18-b

¹⁹ Saodat Muzafarova O'quvchilarda vokal ijrochiligi namunalari asosida musiqiy madaniyatni shakllantirish ("do mi sol" ko'rsatuvi misolida) "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / <https://oac.dsml-qf.uz> Volume 5 Issue 3 / June 2024

7. Равшан Наимович Рахимов. "Музыка как наука для формирования личности и основа организации музыкального образования и воспитания" *Science and Education*, vol. 3, no. 4, 2022, pp. 1588-1593.
8. Naimovich, Rakhimov Ravshan, and Abdullayeva Shahnozabonu Adizovna. "Culture the Role and Importance of the Kashgar Rhubarb Instrument in Music Lessons." *Czech Journal of Multidisciplinary Innovations* 16 (2023): 1-3.
9. Naimovich, Raximov Ravshan, and Akramova Maftunabonu Kurbonovna. "SHAXS TARBIYASIDA MUSIQANING AHAMIYATI." *Ustozlar uchun* 58.3 (2024): 61-65.
10. Naimovich, Raximov Ravshan. "MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA MILLIY CHOLG 'ULARDAN FOYDALANISH." *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi* 4.3 (2024): 7-11.
11. Naimovich, R. R. "Methods of using interactive methods in preschool educational organizations, conducting music classes." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 10 (2022): 29-32.
12. Rakhimov, Ravshan Naimovich. "Ways to Develop Music Perception Skills." *Innovative Science in Modern Research* (2023): 125-128.
13. Rakhimov, R. N. "THE IMPORTANCE OF FOLK SONGS IN YOUTH EDUCATION." *Web of Teachers: Inderscience Research* 2.2 (2024): 45-48.
14. Рахимов, Равшан Наимович. "РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ МУЗЫКИ В СОЗРЕВАНИИ ЛИЧНОСТИ." *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies*. Vol. 3. No. 2. 2024.
15. Rakhimov, R. N., and O. Sh Sharipov. "THE ROLE OF MUSIC ART IN THE FORMATION OF A HIGHLY SPIRITUAL PERSONALITY IN YOUTH." *International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices*. 2024.